

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Филологиялық серия
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

Филологическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3528

№ 2 (2025)

Павлодар

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА**

Филологическая серия

выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

О постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ30VPY00029268

выдано

Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области филологии

Подписной индекс – 76132

<https://doi.org/10.48081/VXZC3924>

Бас редакторы – главный редактор

Жусупов Н. К.

д.ф.н., профессор

Заместитель главного редактора

Анесова А. Ж., *доктор PhD*

Ответственный секретарь

Уайханова М. А., *доктор PhD*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Дементьев В. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Еспенбетов А. С., *д.ф.н., профессор*

Трушев А. К., *д.ф.н., профессор*

Маслова В. А., *д.ф.н., профессор (Белоруссия)*

Пименова М. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Баратова М. Н., *д.ф.н., профессор*

Аймухамбет Ж. А., *д.ф.н., профессор*

Шапауов Ә. Қ., *к.ф.н., профессор*

Шокубаева З. Ж., *технический редактор*

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/INOI9172>

***А. Қ. Айтбенбетова¹, З. М. Молдабаева²,
А. Ә. Иманеазина³, Н. К. Култанбаева⁴**

^{1,2,3,4}Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,
Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1645-5670>

²ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0560-7007>

³ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6335-7179>

⁴ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4609-6135>

*e-mail: aitbenbetova74@mail.ru

ТАҢБАЛАР СИПАТТАМАСЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ АКСИОЛОГИЯЛЫҚ КОННОТАЦИЯЛАРДЫҢ МАҒЫНАЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Мақалада таңбалар сипаттамасындағы аксиологиялық коннотациялардың құрылымы мен мағынасының зерттелуі қарастырылады. Мақсаты – қазіргі таңда аксиологияның назарын аударатын құндылықтар түрлерін зерделеу. Мақаланың ғылыми маңыздылығы аксиологиялық коннотациялардың қолданысы, заттың номинативті мағынасының ашылуы және ғылыми таным құндылықтары арқылы моральдық құндылықтар, құқықтық құндылықтар, адамзат тарихы мен әлеуметтік құндылықтар мағынасын ашып зерттеу боп табылады. Зерттеуде аксиологиялық коннотациялардың жалпы тіл біліміндегі зерттелу тарихы толық жан-жақты да баяндалады. Сонымен қатар қазіргі тіл біліміндегі бірқатар лингвистиканың аясында қолданылатын салыстырмалы, салғастармалы зерттеу тәсілдері арқылы мысалдар алынып талданады. Басқа халықтың сипаттамалары ретінде басқа ұлттың мәдениеті туралы идеяларына қатысты маңыздылығы сөз болады. Қазіргі жаңа бағыттағы зерттеу әдістері этнолингвистика, лингвомәдениеттану, эколлингвистика, әлеуметтік дискурс, саяси лингвистика, лингвокриминалистика, теоллингвистика және т.б. салалары туралы ғалымдардың тұжырымдары сұрыпталып, сипатталады. Коннотация нақты лингвистика мен экстралингвистика аясында тығыз байланыста қарастырылады..

Мақаланың практикалық маңыздылығы оның мазмұны, негізгі тұжырымдары аксиологиялық стереотиптердің әлемдегі және қоғамдағы жағдайға байланысты өзгеретіндігі анықталды. Лингвистикалық аксиологияның объектісіндегі зерттеулер талдану барысында танымдық процестердің және оларға сәйкес ережелерінің ажырамас бөлігі, эксперименттік психология адамдардың коннотациялық танымы негізінде талданады. Олардың өмір сүру ұзақтығы, қоғамның жалпы тұрақтылығы белгілі бір бейнелерге байланысты тарихи шындыққа тән практикалық тұрғыдан талданады.

Аксиологиялық зерттеудің міндетіндегі тілдік бірліктің құндылық компоненттері сөз болады және қазіргі тіл білімінің өзекті зерттеу объектілері екеніне баса назар аударылады.

Кілтті сөздер: Таңба, аксиология, коннотация, мағына, құндылық, этнолингвистика, лингвомәдениеттану, таным.

Кіріспе

Аксиология және коннотация қазіргі лингвистикадағы өзекті зерттеу объектілері болып табылады. Бүгінгі таңда құндылықтар жеке ғылым-аксиологияны зерттеу тақырыбына айналды кез-келген объектінің оң, бейтарап немесе теріс маңыздылығын зерттеу, олардың экзистенциалды және сапалық сипаттамаларынан алшақтату. Жалпы аксиологияның назарын аударатын құндылықтар түрлерінің қатарына моральдық құндылықтар, құқықтық құндылықтар, ғылыми таным құндылықтары, адамзат тарихы мен әлеуметтік теориялардың құндылықтары, адамның табиғаты мен оның өмірінің мағынасына байланысты құндылықтар жатады деп айта аламыз.

Кез келген заттың номинативті мағынасын білдіретін денотациядан оның сапалық мағынасын бөліп көрсетудегі қызметі мен рөлі, бір тілдегі тұтынушылардың танымындағы қосымша көмекші мағыналары ерекшеленді. Кейіннен коннотация филологиялық білім шеңберінде әмбебап терминге айналды. Алғашында ол лексикалық семантика ретінде қарастырылып, кейін стилистикалық бояу түрінде зерттелді, кейін интертекстталдық, процестердегі бейнелілік пен экспрессивтілік реңктік мағынада талданса, енді олар белгілі бір ұғымның концептуалды құрылымының құрамдас бөліктері ретінде күрт қарастырылады. Алайда коннотацияны жан-жақты лингвистикалық зерттеу нәтижесінде оның лексикалық мағынадан негізгі айырмашылығы ашылды.

В. В. Ильин аксиологиялық лингвистика – бұл бірқатар лингвистиканың аясында қолданылатын зерттеу тәсілі. Қазіргі уақытта айқын көрінетін аксиологиялық әлеуеті бар бірнеше пәндер бар – этнолингвистика, лингвомәдениеттану, эколлингвистика, әлеуметтік дискурсты талдау, саяси лингвистика, лингвокриминалистика, теоллингвистика және т.б. (олардағы

аксиологиялық аспект әлі де орындалмауы мүмкін) айтады. Лингвистикалық аксиологияның объектісі-кешен «тіл-сана-қоғам-мәдениет-адам» екендігін де айтып жүр. Зерттеу екпініне байланысты оны зерттеу лингвокогнитивті, әлеуметтік және лингвомәдени болуы мүмкін. Лингвоаксиологиялық пән – құндылықтарды қалыптастыру, білдіру және аудару құралы ретінде қарастырылатын тіл ретінде зерделейміз. Зерттеу бағыттары ретінде мәтіннің көркем және көркем емес түрлерінің лингвистикалық аксиологиясын әлеуметтік аксиосфераны конфессиялардың, таптардың, ұйым құндылықтары, гендерлік, жас құндылықтары, кәсіби топтар мен мәдениеттердің құндылықтары, жеке аксиосфераны (жазушының, саясаткердің, ғалымның, шығарманың кейіпкерінің тілдік тұлғасы) ажыратуға болады. Ерекшелігі аксиологиялық лингвистика аясында нақты қондырғыларды алынған жалпы лингвистикалық рәсімдеріне нәтижелерімен құнды екені мәлім. Аксиологиялық зерттеудің міндеті – тілдік бірліктің немесе мәлімдеменің құндылық компонентін анықтау. Зерттеу линвоаксиологиялық жазықтыққа бағытталған ана тіліне қандай құндылықтарды жатқызуға болады, егер ол осындай мәлімдемелермен, танымдық механизмдермен, коммуникативті стратегиялармен және т. б. белгілі бір тілді аксиологиялық талдаудың мақсаты ретінде әлемнің ұлттық тілдік бейнесінің аксиосферасын және әртүрлі әлеуметтік топтар мен идиомалардың аксиосферасын қайта құру болатындығын айтамыз. Бұл жұмыс үшін аксиология адамның мәдениетімен, қоғамымен және санасымен тығыз байланысты деп тұжырымдайтын В. В. Ильиннің пікірі ерекше маңызды екенін басшылыққа аламыз [1].

Материалдар мен әдістері

Құндылық пен бағалау негізгі ұғымдар болып табылады. Аксиологиялық талдауда осы зерттеуде кейіпкерлердің сипаттамаларының құрылымын құру үшін құндылық пен бағалауды анықтау қажет. «Құндылық – бұл экстралингвистикалық фактінің тақырып, процесс, оқиға, идея, сезім және т.б. белгілі бір адамға, әлеуметтік топқа немесе адамдарға жағымды немесе теріс мәні бар екенін ескереміз. Құндылық жүйесі мәдениеттің норма (құндылық) және одан ауытқу идеяларын көрсетеді. Ең ықшам жіктеулерде құндылықтар түрі бойынша материалдық және рухани болып бөлінеді, ал мазмұны бойынша – қажет болған жағдайда нақтылау терминологиясы енгізіледі. Жақсы/жаман деген жалпы бағалаудан басқа, құндылықтардың төрт арнайы саласы ерекшеленеді:

- 1) ақиқат саласында құндылық анықталады, яғни шығарылады және сипатталады, шын / жалған тетіктер арқылы;
- 2) этика саласында – жақсылық / зұлымдық;
- 3) эстетикада – әдемі / ұнамсыз;
- 4) сыйластық – жағымды / жиіркенішті.

Құндылықтардың жіктелуі әлдеқайда бөлшек болуы мүмкін. Утилитарлық құндылықты ыңғайлы / ыңғайсыз сипатта сипаттайды, пайдалы / зиянды, эмоционалды-интеллектуалдық – қызықты / қызықсыз, ақылды / ақымақ және т.б. арналарда қарастырады.

Бағалау В. В. Ильиннің пікірінше, танымдық процестердің және оларға сәйкес мінез-құлық ережелерінің ажырамас бөлігі, эксперименттік психология адамдардың әдетте жақсы немесе жаман деп бағалайтындығын көрсетеді.

Құндылықтардың қайнар көзі және өлшемі – адам. Адамдар әртүрлі, сондықтан бағалаулар дүниетанымдық жағдайға ие болады. Осыдан В. В. Ильин мынадай лингвистикалық ескертпелер жасады: 1) ұлттық құндылықтарды көрсететін жалпы тілдік бағалаулар жеке және топтық бағалаулардан алшақтауы мүмкін; 2) жеке лексикондағы бейтарап сөздер мен терминдер құндылық мазмұнын алады. Осылайша, адамның білім беру моделі құндылық мәдениетке, бағалауға, биологиялық танымдық процестерге және мәдени әлеуметтік мінез-құлыққа жатады.

Коннотация типтері: этноконнотация; мәдени коннотация; мазмұндық коннотация; эмоционалды коннотация; идеологиялық коннотация; бағалаушытық коннотация. Этноконнотациялар – халықтық концептілік өрістегі тілдің идиоэтникалық қасиетін көрсетеді. Себебі этноконнотация тілдік сананың ең төменгі терең қабаты. Кейбір этноконнотаттар тарихи сипатта, кейбірі мәдени сипатта, кейбірі белгілі бір аймақтық шектеу қолданысында, ал кейбіреулері белгілі бір уақыт шеңберінде ғана қолданылған мағына ретінде сақталуы мүмкін. Қалай болған жағдайда да этноконнотаттар, яғни этноконнотацияның бір микроэлементтері болып саналатын мағыналар тілдік жүйеде халықтық мәдениеттің нақышы болып белгіленеді. Кейбір жағдайда этноконнотаттанған эндемиялық мағыналар кең қолданыс аясына қарай, қолданылу әлеуетіне қарай атауыштық сипатқа ұласып, бейнелілік, эмотивтілік сияқты стилистикалық реңктен атау сөз мағынасына айналатын лингвистикалық құбылыс болып тұрады. Бірақ бұл құбылысқа қарап, коннотацияларды сөзжасамның бір тәсілі ретінде қарауға болмайды. Себебі коннотациялардың номинативті сөз ретінде қабылдануы өте сирек кездесетін жағдай. Коннотациялар тұрақты сөз тіркесін жасауға, тұрақты метафоралар мен тұрақты теңеулерді жасауға, эмоционалды-экспрессивті мағыналарды тұрақтандыруға негіз бола алады.

Аксиологиялық коннотациялардың қолданысы кейіпкерлерді сипаттау барысында да қолданысқа ие. Ғылыми зерттеулер нәтижесінде кейіпкерлердің сипаттамасының құрылымына жеті элемент кіреді: сыртқы келбеттің сипаттамасы; интеллектуалдық сипаттамалардың сипаттамасы; эмоционалды-психологиялық жағдайдың сипаттамасы; жеке тұлғалық белгілердің

сипаттамасы; әлеуметтік жағдайдың сипаттамасы және физиологиялық және физикалық жағдайдың сипаттамасы, кейіпкерлердің қарым-қатынасының сипаттамасы. Сипаттама, баяндау және пайымдау-сөйлеудің функционалды-семантикалық түрлері, диалог – қарым-қатынас формасы. Оларда көрсетілген кейіпкерлердің сипаттамалары әртүрлі функцияларға ие: сипаттамада ол сәйкестендіру және бағалау функциясын орындайды, әңгімеде – көзқарастардың көрінісі, диалогта эстетикалық-коммуникативті, сюжетті қалыптастыру, мәтінді қалыптастыру, сипаттамалық және бағалау функциялары жүзеге асырылады. Кейіпкерлердің сөйлеу сипаттамасымен ұсынылған әртүрлі көзқарастар көркем мәтіннің семантикалық құрылымындағы сипаттамалардың мағынасын анықтауға мүмкіндік береді.

Ю. Г. Вешнинский аксиологиялық мәндерді үш түрге бөледі – жалпы бағалау, жеке бағалау және коннотативті бағалау. Оның пікірінше, жалпы құнды сөздер тек белгісі бар бағалауды білдіреді. Бұны жақсы және жаман сын есімдер, сондай-ақ әртүрлі стилистикалық және экспрессивті реңктері бар синонимдер жүзеге асырады (мысалы: керемет, әдемі). Бағалау мәнін сипаттамалық мәнмен қандай да бір жолмен біріктіретін номинативті бірліктер жеке бағалау деп аталады (мысалы: дарынды, ынталы). Жеке бағалау лексикасы кең ауқымды құрайды, онда екі мағына әртүрлі пропорцияда біріктіріледі. Сонымен, салыстырмалы сын есімдерге тән, екінші номинацияның көрінісі ретінде қарастыруға болатын сапалық белгілерді алу процесі сипаттамадан бағалауға, объективтен субъективтіге ауысуды білдіреді [2].

Нәтижелер және талқылау

Коннотативті бағалаудың ерекшелігі оның құрылымында семантикалық жүйені құрайтын сипаттамалық және бағалау компоненттерінен басқа, сөйлеу субъектісінің сипаттамалық бағалау бөлігінде көрсетілген эмоционалды қатынасын білдіретін тағы бір аксиологиялық компонент бар. Бұл аксиологиялық компонент квазистереотип туралы ассоциативті-бейнелі ұғымға сілтеме жасайтын ішкі форманың болуына байланысты жүзеге асырылады. Басқаша айтқанда, жеке бағалау мағынасында сипаттамалық және бағалау құрылымдары біріктіріледі, ал коннотативті предикатта коннотация ішкі құрылымның сипаттамалық бағалау құрылымынан бөлінгенін зерттеулерден аңғаруға болады. Квазистереотип белгілі бір жағдайдың стандарты ретінде әрекет етеді. Ю. Г. Вешнинский квазистереотиптер әлемнің тілдік бейнесінің өзіндік тұрақтысы екенін анықтайды, оның көмегімен осы тілде оның тұжырымдамалық көрінісінде жазылған әлем туралы күнделікті түсінік қалыптасады дегенді келтіреді дейді [2, 107-б.]. Н. Д. Арутюнова жеке бағалауды үш топ ретінде: сенсорлық, сублимацияланған және рационалистік дегенді жіктейді. Адамның практикалық қызметімен

байланысты рационалистік топқа мыналар кіреді: 1) утилитарлық: пайдалы, зиянды; 2) нормативтік: дұрыс, қалыпты, сау; 3) телеологиялық: тиімді, сәтті, жарамсыз. Бұл жұмыста Н. Д. Арутюнованың жеке бағалауларының жіктелуі қолданылады [3, 52-б.]. Сонымен, кейіпкерлердің сипаттамасындағы сөздердің жалпы құнды, жеке дара мағыналарын ғана емес, сонымен қатар коннотативті бағалауды да талдауға әрекет жасалады. А. Байғұтова келесі пікірмен бөліседі: «коннотация – бұл шындық құбылыстарының жанама көрінісі және соның арқасында мағынаның символдық-денотативті макрокомпонентімен тығыз байланысты. Сондықтан қазіргі уақытта ең беделді болып коннотативті макрокомпоненттің лексикалық және фразеологиялық мағыналарға енетіндігі және онымен таңқаларлық түрде араласатындығы кездейсоқ емес» [4, 147-б.]. С. А. Андросова коннотация мен бағалау тығыз байланыста және өзара тәуелділікте екенін көрсетеді. Сөз мағынасының коннотациялық компонентінің негізін құрайтын бағалаусыз коннотация мүмкін емес. Ал коннотация бағалауды тіл мен сөйлеуде білдірудің бір тәсілі бола алады [5].

Экстралингвистикалық тәсіл аясында коннотация келесідей көрсетіледі сөздің лексикалық мағынасының шеңбері семантикалық ассоциациялардың жиынтығы ретінде сипатталады. Блумфилд эмоционалды негізі бар коннотацияларды және әлеуметтік, аймақтық және мәдени факторларға байланысты сана саласына қатысты коннотацияларды бөліп, коннотацияға әлеуметтік-мәдени компонентті енгізді. Орыс тіл білімінде коннотацияны экстралингвистикалық тәсілмен қарастыру Ю. Д. Апресянның жазбаларында қолданылады. Оның анықтамасына сәйкес, коннотация «осы тілде аты берілген сөз болып табылатын шындық объектісін заңдастырылған бағалау» деп көрсетеді. Коннотациялар белгі прагматика саласына жатады. Олар сөзбен байланысты мәдени идеялар мен дәстүрлер, белгілі бір қоғамда тиісті нәрсені қолдану тәжірибесі және басқа да көптеген тілдік емес факторлар ұғымда кеңінен танымал қарастырылады. Бұл тәсілді ғалым Е. Ф. Арсентьева да қолдайды [6]. Ю. Г. Вешинскийдің пікірінше, стереотипке тілдік емес шындық болып табылатын стандарт және тілдік деңгейде қолданылатын норма кіреді. Стереотиптер басқа халықтың сипаттамалары ретінде де, бір ұлттың басқа ұлттың мәдениеті туралы идеяларына қатысты барлық нәрсе болуы мүмкін. Жалпы ұғымдар, сөйлеу қарым-қатынас нормалары, мінез-құлық, категориялар, психикалық аналогиялар, алалаушылық, ырымшылдық, моральдық және этикет нормалары, дәстүрлер, әдет-ғұрыптар және т. б. жатады [2, 45-б.].

Коннотацияны прагматикаға жатқызуымыздың басты себептерінің бірі – сөздің номинативті қасиетіне байланысты ұлттық ұғымға тән өрнек жүктейтін ассоциация тудыратын негізгі мағынаны толықтыратын қосымша

экспрессивті, бағалаушы мағыналардың сөзде болуы, ерекшеліктері, мәдениетін айтуға болады. Жалаңаш диалектілерде қарапайым әйел емес, екіжүзділік, жар деген мағынада. Айым қосылды ма? Ақдаңғыл-ақын, шешен. Сөйлеу үшін ақдаңғыл тобы, солай ма?, Күйік-болбыр, өз әуре-сарсаңына түскен адам. Жылдым-жылдам екі Ақай, бір Ақай, күйіп кетті, есік болу бөлек, тігіс-бөлек болу. Айтылған мәселелерді мысалдармен дәлелдеу арқылы қолданыстағы ұғымдардың прагматикалық тұрғыда қарастыруымызға болады деп тұжырымдайды З. К. Ахметжанова [7].

Сонымен қатар, ғалымдар коннотациялық стереотиптерді жеңіл және ауыр деп категорияларға бөліп қарастырады. Үстірт стереотиптер – бұл тарихи, халықаралық, ішкі саяси жағдайға немесе басқа уақытша факторларға байланысты белгілі бір адамдар туралы идеялар. Бұл стереотиптер әлемдегі және қоғамдағы жағдайға байланысты өзгереді. Олардың өмір сүру ұзақтығы қоғамның жалпы тұрақтылығына байланысты. Бұл, әдетте белгілі бір бейнелерге байланысты тарихи шындыққа тән бейнелер. Жер бетіндегі терең стереотиптерден айырмашылығы өзгермейді. Олар уақыт өте келе өзгермейді. Терең стереотиптер таңғажайып тұрақтылыққа ие және олар ұлттық сипаттағы ерекшеліктерді зерттеуші үшін үлкен қызығушылық тудырады: стереотиптердің өзі стереотиптеу объектісі болып табылатын адамдарды зерттеуге материал береді, ал бағалау олар жиі кездесетін топтың ерекшеліктерін сипаттайды.

Н. В. Сорокина стереотиптерді кейбір критерийлер бойынша жіктейді: «стереотип тақырыбы бойынша – ұжымдық, жеке стереотиптер; стереотип объектісі бойынша – антропостереотиптер (жеке стереотиптер мен әлеуметтік стереотиптерді қоса), оқиғалар, пәндік (оның ішінде материалдық, тұжырымдамалық); стереотип объектісі ретінде әлеуметтік топ түрі бойынша (әлеуметтік стереотиптер үшін) – гендерлік, жас ерекшеліктері, конфессиялық/діни, өңірлік, сыныптық, саяси стереотиптер және т. б.; өзінің/бөтеннің қатынасы бойынша-автостереотиптер, гетеростереотиптер; нақты/болжам арақатынасы бойынша тікелей, ауыспалы (метастереотиптер); тіркелетін сипаттамалардың типтілік дәрежесі бойынша–стереотиптің өзі (типтік сипаттамалар) және контрстереотиптің өзі (типтік емес стереотиптер); стереотиптің аффективті компонентінің мазмұны бойынша–оң, теріс; растау, жоққа шығару; эмоционалды зарядтың қарқындылығы бойынша қарқынды бола алады десе, Е. Бабаева зерттеулерінде ұжымдық критерийсіз береді [8]. Ю. И. Александровтың анықтамасы бойынша фондық білім – бұл сөйлеуші мен тыңдаушының тілдік қарым-қатынастың негізі болып табылатын шындықты өзара білуі деп тұжырымдайды [9].

Қорытынды

Таңбалар сипаттамасының құрылымындағы аксиологиялық коннотациялардың мағыналық мәселесі жалпы тіл білімінде негізінен үш түрлі бағытта ажыратылатындығына көзіміз жетті. Олар: жалпыадамзаттық, аймақтық, елтану. Бұл зерттеу бағытында қазақ тіл білімінің ғалымдары Ж. Джамбаева [10], Н. Уәли [11], Ә. Бияздықова [12], А. Нысанбаевтың [13] зерттеулерінде қарастырылып, тіл тазалығы, танымдық сипаты, қызметі, құндылықтары сараланады. Бұл белгілі бір этникалық және тілдік мүшелердің барлық ұлттық мәдениетті білумен байланысты қауымдастықтар деп тұжырымдаймыз. Осылайша, ғылымда коннотация нақты лингвистика мен экстралингвистика аясында біршама оң пікірде зерттелгеніне шолу жасадық. Коннотация біліммен, контекстпен және стереотиптермен тығыз байланысты қарастырылу қажет деп есептейміз.

Пайдаланылған деректер тізімі

- 1 Ильин, В. В. Аксиология [Мәтін]. – М. : Изд-во МГУ, 2005. – 216 с.
- 2 Вешинский, Ю. Г. Аксиология культурного пространства-времени (в границах постсоветского культурного пространства) а // Мир психологии. – 2005. – № 4. – С. 226.
- 3 Арутюнова, Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт : Монография [Мәтін].– М. : Наука, 1988. – 341 с.
- 4 Байғұтова, А. М. «Қазақ әйелі» концептісінің этномәдени сипаты : ф.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты [Мәтін]. – Алматы, 2009. – 27-6.
- 5 Андросова, С. А., Синельников, Ю. Г. Структура лингвистической категории «характеристика человека» // Лингвистика и межкультурная коммуникация [Мәтін]. – 2014. – № 1 – С. 27–31.
- 6 Арсентьева, Е. Ф. Фразеологизмы-эвфемизмы в английском и русском языках автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук [Мәтін]. – Казань, 2012.
- 7 Ахметжанова, З. К. Казахская лингвокультура : язык, человек, этнос / З. К. Ахметжанова // Елтаным [Мәтін].– 2016. – С. 82–110.
- 8 Бабаева, Е. В. Лингвокультурологические характеристики русской и немецкой аксиологических картин мира : дис ... д-ра филол. наук [Мәтін]. – Волгоград, 2004. – С. 438.
- 9 Александров, Ю. И. Системная дифференциация. Экспериментальный и теоретический анализ // Когнитивные исследования : Сборник научных трудов : Вып. 4. [Мәтін]. – М. : ИП РАН, 2009. – С. 304.

10 **Джамбаева, Ж. А.** Ключевые понятия лингвоконцептологии и средства репрезентации концептов // Вестник КГУ им. Ч. Уалиханова [Мәтін]. – 2018. – № 4. – С. 52–57.

11 **Уәли, Н.** Тіл экологиясы // Ана тілі [Мәтін]. – 2009. – № 8. – 5-6.

12 **Бияздықова, Ә.** Қазақ тіліндегі бакыт концептісініні танымдық сипаты мен қызметі : ф.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты [Мәтін]. – Алматы, 2014.

13 **Нысанбаев, А.** Тәуелсіз Қазақстанның құндылықтар әлемі // ҚР БҒМ ҒК Философия және Саясаттану Институты [Мәтін]. – 2011. – 271-б.

References

1 **Ilyin, V. V.** Aksiologia [Axiology] [Text]. – Moscow : Izd-vo MGU, 2005. – P. 216.

2 **Veshninsky, Y. G.** Aksiologiya kulturnogo prostranstva-vremeni (v granitsah postsovetskogo kulturnogo prostranstva) [Axiology of cultural prostration-time (in the borders of post-Soviet cultural prostration)] // (World of psychology. the study of axiology in science) [Text]. – 2005. – No. 4. – P. 226.

3 **Arutyunova, N. D.** Tipy yazykovykh znachenii : Otsenka. Sobytie. Fakt : monografiya [Type of English language knowledge : Otsenka. The story. Fakt : monograph (Typological aspect of axiology)] [Text]. – M. : Nauka, 1988. – 341 p.

4 **Baigutova, A. M.** «Qazaq әieli» kontseptısınıñ etnomädeni sipaty : f.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған dissertatsiyanıñ avtoreferaty [Ethnocultural character of the concept of «Kazakh woman» : abstract of the dissertation prepared for the degree of candidate of philological sciences] [Text]. – Almaty, 2009. – P. 27.

5 **Androsova, S. A., Sinelnikov Y. G.** Struktura lingvisticheskoi kategorii «harakteristika cheloveka» [Structure of the linguistic category «characteristics of people»] // Linguistics and inter-cultural communication. (Connotation component of the meaning of the word)] [Text]. – 2014. – № 1. – P. 27–31.

6 **Arsentieva, E. F.** Frazеologizmy-evfemizmy v angliiskom i russkom yazykah avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoı stepeni kandidata filologicheskikh nauk [Phraseological units-euphemisms in English and Russian the abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Philological sciences] [Text]. – Kazan, 2012.

7 **Akhmetzhanova, Z. K.** Kazahskaya lingvokultura : yazyk, chelovek, etnos [Kazakh linguoculture : language, people, tthnos (Problems of linguoculturology in the Kazakh language)] [Text]. – 2016. – P. 82–110.

8 **Babaeva, E. V.** Lingvokulturologicheskie harakteristiki russkoi i nemetskoi aksiologicheskikh kartin mira : dis ... d-ra filol. nauk [Linguoculturological

characteristics of Russian and German axiological paintings word (comparative typology of axiology)] [Text]. – Volgograd, 2004. – P. 438.

9 **Alexandrov, Y. I.** Sistemnaya differentsiatsiya. Eksperimentalnyi i teoreticheskii analiz // Kognitivnye issledovaniya : Sbornik nauchnyh trudov : Vyp. 4. [System differentiation. Experimental and theoretical analysis (Typical characteristics of stereotypes)] // Cognitive Research : Scientific work : Issue 4 [Text]. – Moscow : IP RAN 2009. – P. 304.

10 **Dzhambaeva, J. A.** Klyuchevye ponyatiya lingvokontseptologii i sredstva reprezentatsii kontseptov // Vestnik KGU im. Ch. Ualihanova [Key concepts of linguoconceptology and means of representing concepts] // Bulletin of the KSU named after Ch. Ualikhanov [Text]. – 2018. – No.4. – P. 52–57.

11 **Uali, N.** Til ekologiyasy [Ecology of language] // Native language [Text]. – 2009. – №8. – P. 5.

12 **Biyaazykova, A.** Qazaq tilindegi baqyt kontseptisinyni tanyndyq sipaty men qyzmeti : f.ğ.k. ğylymi дәреjesin alu үшін дайындалған dissertatsiyanyn avtoreferaty [Cognitive nature and function of the concept of happiness in the Kazakh language : abstract of the dissertation for the degree of candidate of philological Sciences] [Text]. – Almaty, 2014.

13 **Nysanbayev, A.** Täuelsız Qazaqstannyn qūndylyqtar әлемі [The world of values of independent Kazakhstan] [Text] // Institute of Philosophy and Political Science of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan. – 2011. – P. 271.

28.10.24 ж. баспаға түсті.

13.01.25 ж. түзетулерімен түсті.

26.05.25 ж. басып шығаруға қабылданды.

*А. Қ. Айтбенбетова¹, З. М. Молдабаева²,

А. Ә. Имангазина³, Н. К. Құлтанбаева⁴

^{1,2,3,4}Актюбинский региональный

университет имени К. Жубанова,

Республика Казахстан, г. Актобе.

Поступило в редакцию 28.10.24.

Поступило с исправлениями 13.01.25.

Принято в печать 26.05.25.

СЕМАНТИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА АКСИОЛОГИЧЕСКИХ КОННОТАЦИЙ В СТРУКТУРЕ ОПИСАНИЯ СИМВОЛОВ

В статье рассматривается структура аксиологических коннотаций в описании символов, исследовании семантических проблем.

Цель статьи – изучение типов ценностей, которые в настоящее время привлекают внимание аксиологию, сопоставление их с коннотативными единицами. Представляет генезис и эволюцию взглядов на категорию ценности (этапы развития теории ценностей), определяет сущность категории ценности. Данный анализ становления ценностей позволяет автору выделить те из них, которые представляются в аксиологии как общечеловеческие и характеризуют собой социальную доминанту ориентации личности в аксиосфере.

Научная значимость статьи заключается в изучении нравственных ценностей, правовых ценностей, ценностей научного познания, ценностей истории человечества и социальных теорий, ценностей человека, связанных с его природой и смыслом его жизни. Подробно описана история аксиологических коннотаций в общем языкознании.

Кроме того, в современной лингвистике проводятся исследовательские подходы, используемые в рамках ряда лингвистических исследований. В качестве характеристик другого народа будет выступать значение, относящееся к его представлениям о культуре другой нации. В методах исследования в современном новом направлении будут систематизированы и описаны выводы ученых об этнолингвистике, лингвокультурологии, эколингвистике, анализе социального дискурса, политической лингвистике, лингвокриминалистике, теоллингвистике и будут говорить о неизменности в отличие от основных стереотипов на земле.

Это следует из того, что аксиологическая коннотация, в отличие от экспрессивных и эмоциональных коннотаций, является практически не изученным аспектом, поскольку нет единого научного определения этого термина, аксиологические критерии недостаточно определены в лингвистике.

Практическая значимость работы заключается в том, что результаты исследования могут быть использованы в практике преподавания курса лингвистической аксиологии, психоллингвистики и лингвокультурологии. Данные исследования также могут быть использованы в научно-исследовательской работе при изучении аксиологических концептов.

Таким образом, проблемы аксиологического понимания ценности рассматриваются в неразрывной связи с языковым выражением ценности и оценки, поскольку наиболее эффективным и распространенным способом передачи информации, содержанием которой является квалификация явлений природы, социума и мышления, является система языка.

Ключевые слова: символ, аксиология, коннотация, значение, ценность, этнолингвистика, лингвокультурология, познание.

*A. K. Aitbenbetova¹, Z. M. Moldabaeva²,

A. A. Imangazina³, N. K. Kultanbayeva⁴

^{1,2,3,4}Aktobe Regional University,

Republic of Kazakhstan, Aktobe.

Received 28.10.24.

Received in revised form 13.01.25.

Accepted for publication 26.05.25.

SEMANTIC PROBLEM OF AXIOLOGICAL CONNOTATIONS IN THE STRUCTURE OF THE DESCRIPTION OF SYMBOLS

The article deals with the structure of axiological connotations in describing symbols, and the study of semantic problems. The article aims to study the types of values currently attracting the attention of axiology, comparing them with connotative units. The scientific significance of the article lies in the study of moral values, legal values, the values of scientific knowledge, the values of the history of mankind and social theories, the values of a person associated with his nature, and the meaning of his life. The history of axiological connotations in general linguistics is described in detail. In addition, research approaches are carried out in modern linguistics, which is used in a number of linguistic studies. The characteristics of other people will be the value related to their ideas about another nation's culture. When writing this article, general scientific methods were used, such as research, synthesis. The research methods in the modern new direction will systematize and describe the conclusions of scientists about ethnoлингвистics, linguo-culturology, ecolinguistics, social discourse analysis, political linguistics, linguo-criminalistics, theolinguistics and will talk about immutability, in contrast to the main stereotypes on earth. The main conclusion of the article is that, unlike deep stereotypes on the surface of the earth, they do not change. Connotation is considered in close connection with the knowledge of connotation in the

context of specific linguistics and extralinguistic. The practical significance of the article is determined by the fact that its content and main conclusions change depending on the situation in the world and society. Research on the object of linguistic axiology in the course of analysis is an integral part of cognitive processes and the rules of behavior corresponding to them; experimental psychology is analyzed based on one's knowledge. In practice, it is analyzed that their life expectancy is carried out through images characteristic of historical reality, associated with the general stability of society and specific images. The value of the article is determined by the fact that it can serve as material for research on the axiological direction of the content and the main conclusions. The emphasis is on the fact that axiology and connotation are relevant objects of study in modern linguistics.

Keywords: symbol, axiology, connotation, meaning, value, ethnolinguistics, linguoculturology, cognition.

Теруге 26.05.2025 ж. жіберілді. Басуға 30.06.2025 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

6,56 МБ RAM

Шартты баспа табағы 36,03. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: А. К. Темиргалинова

Корректорлар: Д. А. Кожас, А. Р. Омарова

Тапсырыс № 4406

Сдано в набор 26.05.2025 г. Подписано в печать 30.06.2025 г.

Электронное издание

6,56 МБ RAM

Усл. печ. л. 36,03. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: А. К. Темиргалинова

Корректоры: Д. А. Кожас, А. Р. Омарова

Заказ № 4406

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz